

Logopèdia preventiva: Competències prèvies del llenguatge escrit. Implicacions en l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura (1a part)

Mònica Ballester, col. 08-1768 i Núria Bonet, col. 08-0142

Dins de la diversa demanda que ens arriba a la consulta de logopèdia infantil, una quantitat considerable està relacionada amb dificultats per seguir els aprenentatges escolars i, més específicament, per adquirir competència en l'ús de la lectura i l'escriptura.

Trobem nens que sense entrar en el quadre del trastorn dislèctic fan una **lectura mecànica sense comprendre'n** el contingut i sovint la seva escriptura **presenta una sèrie d'errors gràfics** bastant comuns: os que són com as, as que són us, pes que són 1...

Podem observar que, en escriure, tenen **postures que són perjudicials** per al cos en creixement i per a la visió en desenvolupament, que agafen el **llapis amb mala premsió** i amb un **excés de tensió** al braç que els provoca fatiga. Nens que als 7 anys tenen sensació de fracàs i estan totalment desmotivats per a llegir i escriure ja que porten temps intentant-ho sense èxit.

Hem **volgut reflexionar** sobre aquests fets i posar una **mirada en la realitat quotidiana del nen, de la família i de l'escola**, i ens preguntem si potser el conjunt de la societat estem tenint massa pressa perquè tots els nens i nenes aprenguin a llegir i a escriure "com abans millor" i probablement no sabem mirar si ells estan prou preparats per fer-ho.

Sí que trobem un considerable percentatge de mestres i pares que expressen inquietud i sovint desorientació, en relació amb aquest aprenentatge tan bàsic per al nen. Tot i que en cap cas es

pot generalitzar, la realitat socio-familiar és summament complexa i l'escola a Catalunya, pel que fa a l'educació infantil i els seus plans de treball, presenta característiques molt diverses dins de l'ampli marge que dona el Departament en la definició curricular.

Els **mestres estan preocupats** perquè els nens i nenes no paren atenció i no llegeixen a preescolar i potser, pel camí, es deixen de treballar alguns aspectes fonamentals perquè el nen creixi com a nen i adquireixi les habilitats bàsiques per aprendre.

Hi ha **nens acomodats en el mínim esforç**, que esperen que els pares els ajudin a fer la feina sense haver intentat de fer-ho ells primer.

Hi ha **pares estressats i cansats de la jornada laboral**, que de seguida premien o no lluiten perquè el fill faci l'intent per aconseguir l'aprenentatge esperat i no comparteixen prou temps amb ell.

La pressió social, les editorials de llibres escolars, els objectius que cal complir a l'escola, etc... preparen l'entorn de manera que **sembla que tots els infants han de passar a primer sabent ja llegir i escriure**, quan alguns nens tenen encara 5 anys i no estan preparats per assolir aquest aprenentatge.

Davant d'aquest panorama sovint tenim un nen insegur, mancat de confiança.

FONAMENTS TEÒRICS

Com aprenen els nens i nenes a llegir i a escriure? Ho fan tots de la mateixa manera i al mateix ritme? A quina edat convé introduir aquest aprenentatge?

Quins **prerequisits** s'han de donar en el nen per considerar que pot aprendre a **llegir i escriure amb eficàcia**? Podem diferenciar alguns aspectes que siguin **específics** i únics per a **l'aprenentatge de la lectoescriptura**?

Endinsant-nos dins de les múltiples referències bibliogràfiques observem que cada escola pedagògica, lingüística, neurològica, biològica o psicològica ens dona diferents respostes.

Els més naturalistes de l'àmbit pedagògic deixen que el nen vagi aprenent al seu ritme, sense posar unes fites, com a Summerhill; d'altres, que ho aprenguin ajudats per la immersió de rics materials per a la llengua escrita. Uns ho ensenyen de forma **analítica**, so per so i grafia per grafia, com Montessori, i de forma més **global** ens ho ensenya Decroly. Les escoles constructivistes com Teberosky expliquen que **llegir és comprendre i escriure**,

reproduir. I com diu J. Mallart, als nens els cal treballar abans de la lectoescriptura habilitats encaminades a **desenvolupar destreses de control motor.**

Dins de l'àmbit psicològic Vigotsky explica el paper actiu del nen, un **control conscient i voluntari de l'aprenentatge**, i Tolchinsky explica que aquest aprenentatge el farà ser capaç, amb les eines que li són donades, de **resoldre els problemes** que se li presentin a la vida. Els autors Palliscar-Brawn insisteixen en la importància de **la motivació**, que el nen estigui interessat en un tema i després ja aprendrà la tècnica per a la lectura.

Quant a les destreses necessàries per a l'aprenentatge de la lectoescriptura, en trobem una que sembla ser absolutament necessària: la **Consciència Fonològica (CF)**, que és una **habilitat específica i imprescindible a desenvolupar en el nen** per a què pugui fer aquest aprenentatge.

Sobre aquesta afirmació ja en parlava el 1966 Mme. Borel Maissonny quan feia referència a la seva característica predictiva de l'èxit en aquest aprenentatge: "Els infants que no **se'n surten, d'aprendre a llegir**, són els que **no saben fer l'anàlisi de la tira fònica.**"

La CF implica que el nen s'adoni que la tira fònica, aquella sèrie de paraules que ell vol llegir, es descompon en unitats més petites que són els fonemes i que, per a poder-los escriure, els haurà d'associar una grafia.

A aquesta consciència s'hi pot arribar a partir dels 5 anys i la majoria de nens i nenes hauran d'ésser ajudats per a fer-ho, amb exercicis progressius d'anàlisi de les paraules.

Alegria i Morais l'any 1979 estudien la capacitat d'anàlisi de la tira fònica i els resultats expliquen que a l'edat de 4 anys pràcticament cap nen no se'n surt; amb 5 anys, se'n surt un 17%, mentre que amb 6 anys un 70% pot fer aquesta anàlisi i, amb una mica d'ajut, pot arribar a una àmplia majoria.

L'Enriqueta Garriga, en el seu treball *L'adquisició de la lectura en el nen sord: cal saber parlar per poder llegir?* (2003), presenta una progressió sobre l'evolució d'aquesta capacitat, basada en estudis fets als EUA, que, tanmateix, no han estat validats amb la nostra població escolar. Però sí que es fa constància sobre el fet que l'aprenentatge de la lectura posa

en evidència les importants diferències individuals.

L'informe Faros, dut a terme per l'Hospital de Sant Joan de Déu el 2010, explica que hi ha "un percentatge de nens que no aconsegueixen llegir i escriure i que els primers símptomes acostumen a aparèixer en edat infantil, s'incrementen i manifesten clarament a primària, i s'agreugen i fossilitzen a secundària. La intervenció més efectiva és aquella que incideix en els **mecanismes cerebrals més bàsics que intervenen en un aprenentatge.** Els nens amb trastorns de l'aprenentatge pateixen i tenen **baixa autoestima** com a resultat de les seves dificultats".

PREVIS A L'APRENTATGE DE LA LECTOESCRITURA

Així doncs, quins són els principis **bàsics i necessaris** per a fer un bon **aprenentatge de la lectoescriptura**? Alguns autors en diran nivells de maduració, d'altres, aprenentatges previs i d'altres, mínims bàsics. Tots ells estan d'acord a dir que són destreses desenvolupades a casa i a l'escola i en cada infant es donen en moments diferents.

Vigotsky ens diu que són unes **activitats intel·lectuals** per construir i reorganitzar el coneixement en un àmbit intrapersonal.

Palliscar-Brawn (84) explica que el nen pot aprendre o aprèn a llegir i a escriure a mesura que va adquirint i integrant diferents **estratègies** que li són **ensenyades**, però que **requereix instrucció**, i J. Mallart diu que són un **conjunt d'activitats prèvies a l'ensenyament** de l'escriptura, encaminades a desenvolupar la **destresa motora, la coordinació manual** i tots els requisits necessaris per a l'èxit en l'escriptura.

Goldstein, en canvi, estudià amb persones amb lesions cerebrals localitzades que provocaven la pèrdua de la lectura i/o escriptura. Molts neurolegs com Zazzo Picq, Vayer, Stambak, Bucher van llavors crear proves neurològiques encaminades a captar una **multiplicitat de factors** que es correlacionen amb l'aprenentatge de la lectoescriptura. El més conegut per nosaltres és Frostig, que va crear una sèrie de subtests com la **Coordinació visuomotriu, la Discriminació Figura-Fons, la Constància de la forma, les Posicions en l'espai** i les **Relacions espacials**. I després feu tot un programa de reeducació per tal de reforçar

tots aquells aspectes que sortien amb un nivell més baix.

Podem concloure que el nen necessita adquirir unes competències bàsiques prèvies per a l'aprenentatge del llenguatge escrit; **necessita desenvolupar els coneixements, capacitats i habilitats**, i que per fer-ho ha de ser **guiat i acompanyat per l'adult.**

Entenem la **llengua escrita** com un sistema de representació que s'aprèn després de la llengua oral. **Llegir** és desxifrar signes i abstraure'n un pensament. **Escriure** és saber expressar un pensament a través de signes gràfics. Però nosaltres volem ensenyar els nostres nens a **llegir i a escriure de forma eficaç** i això vol dir: **llegir amb correcció i cercant la comprensió; escriure per expressar el que pensem i amb el mínim esforç.**

La visió dels diferents autors i des de les diferents disciplines suposa punts de vista antagònics que de vegades semblen contradictoris i que, erròniament, sovint volen ser excloents els uns dels altres.

El treball que us presentem pretén tenir en compte l'infant des de tots els vessants, conscients de la seva interrelació entre uns i altres, i mirar el nen des de la seva realitat intrínseca dins els seus contextos quotidians: la família i l'escola.

PRIMERS PERÍODES DE VIDA DE LA PERSONA. De 0 a 7 anys.

Parlarem de **desenvolupament i maduració** des del punt de vista biològic (de l'estructura orgànica i la fisiologia, tant dels òrgans perifèrics com del sistema nerviós), **psíquic, sensorial, motriu i afectiu.**

a) Entenem **desenvolupament** com els canvis graduals a través dels quals es passa d'un estat a un altre de més complex i més adaptat.

Cada estat és preparatori i punt de partida de l'immediatament següent i, al mateix temps, té un **període de formació i un període de funcionament òptim.** El punt de màxima maduresa comença a encavalcar-se amb els inicis de l'estadi posterior, en el qual quedarà integrat.

Si pensem en el desenvolupament anatòmic fisiològic del sistema nerviós, veiem que és un llarg procés que s'inicia en la vida intrauterina, ja des del primer mes de gestació, i continua més enllà del naixement, d'una forma enormement activa de 0 a 6 anys, però que dura tota la vida.

i **regular-les**, alhora que constitueix un bon indicador per observar com aquestes es van desenvolupant i van evolucionant. A més, el joc és el gran aliat per adquirir els **aprenentatges per caminar per la vida**.

Com diu Piaget, no es pot separar el procés de maduració de les emocions i del pensament. En l'infant, la conducta emocional passarà d'un funcionament impulsiu, basat en les necessitats i la intuïció, amb la característica de la pròpia **emoció que sorgeix**, per anar evolucionant **vers la "voluntat"**, que li permetrà fer-se amo dels seus processos de relació i també d'aprenentatge.

QUÈ PROPOSEM? Prevenió en logopèdia

Volem apropar-nos al màxim a la perspectiva dels seus **contextos naturals** de creixement i d'aprenentatge, tant **a casa com a l'escola**.

Cal potenciar el **vincle emocional** que tenen els pares i educadors amb els nens dins de **l'entorn natural: tocar-lo, abraçar-lo, parlar-li a prop, jugar-hi, mantenir-hi un contacte visual i auditiu, que el nen senti que estem a prop d'ell...**

Els adults amb el contacte amb l'infant potencien la **capacitat d'observar-lo**, i així, el van coneixent, amb les seves particularitats i les seves preferències; l'ajuden a **desplegar totes les seves possibilitats i a estimular les seves mancances** i no defallir en la **repetició** de cada un dels aprenentatges i/o vivències. Això vol dir que, a poc a poc, aquesta repetició diària dels diferents aprenentatges s'anirà convertint en **hàbit** i faltará només donar **temps** perquè això sigui possible.

Si en aquest procés l'adult denota, observa o intueix que alguna cosa no acaba d'anar bé, o no avança d'acord amb la norma, és quan cal anar a consultar a l'especialista.

En relació amb l'aprenentatge de llegir i escriure hem definit quatre pilars que, al nostre entendre, constitueixen una sòlida base per a aquest aprenentatge, que són: la **Motivació**, el **Llenguatge Oral**, el **Pensament** i la **Representació Gràfica: el cos, l'espai i el moviment**.

Considerem aquests quatre blocs com una sola realitat. Són quatre aspectes que es desenvolupen tots al mateix temps i el nen se'ls fa seus com una sola cosa. L'infant s'anirà manifestant més o menys

El **desenvolupament anatómic cerebral** es fa basant-se i seguint un **programa genètic**, però no exclusivament així, ja que hi tenen un paper fonamental totes les **influències que rep del medi**. Ens referim a influències **físiques, psíquiques i emocionals**, que repercuteixen en tots els àmbits de la persona i, que el nen rep com un tot a través de la cura que la figura de la "mare" i el "pare" li donen en el temps de maternització: alimentació, higiene, postures en què se'l posa, atenció a les malalties, temps i pauses en el contacte, mirades, carícies, moixaines, cançons, parla...

Tot repercuteix en informació sensorial, motriu, intel·lectual i afectiva que el nen anirà processant. Al mateix temps que rep i organitza aquesta informació, també desenvolupa i creix en el domini i major o menor consciència de cadascuna de les diferents àrees de la seva vida, i va constituint una sòlida base sobre la qual s'anirà construint a si mateix.

b) Ens referim a **maduració** quan parlem dels processos de desenvolupament de l'encèfal humà, és a dir, a la manera com el teixit nerviós es va organitzant anatómicament i fisiològicament. Tot això es fa seguint un programa seqüencial comú a l'espècie humana però amb variacions individuals.

El nen madura seguint el que els teòrics anomenen **Períodes crítics**, que són **els límits de temps dintre dels quals es pot organitzar bé una funció**.

"Perquè el desenvolupament es faci correctament **és necessari que, en el moment adequat, el medi aportí els estímuls necessaris per organitzar**

una determinada funció. Si no, en aquest període no es crearan els circuits neuronals adients, i **la qualitat de la funció o es veurà alterada, o bé no apareixerà.**" (J. Ponces i Vergé).

Un cop passat el període crític per a cada funció tot i que la plasticitat cerebral és una capacitat que continua durant tota la vida, és més limitada i més difícilosa i el cervell aplica l'estratègia d'establir compensacions.

A logopedes, mestres, pares i cuidadors ens ha d'interessar aportar al nen en aquests períodes crítics tots els referents necessaris perquè aflori i creixi el seu llenguatge, i li hem de donar les possibilitats per a què faci, en el seu moment, un bon aprenentatge de la lectoescriptura.

Ja és sabut que **les emocions** repercuteixen notablement en la nostra capacitat per aprendre i, constitueixen una memòria sense llenguatge que tenyeix tots els àmbits de la nostra vida tant individual com col·lectiva.

Les emocions **seleccionen les nostres percepcions, influeixen** en la nostra **capacitat d'atenció, de raonament, en la nostra memòria** i en les nostres conductes, de manera que poden afavorir o dificultar, o distorsionar, els aprenentatges.

En els nens l'emoció és summament viva tant cap a les persones com cap als objectes, i tot i que podem tenir algunes emocions innates, la majoria són adquirides, per això caldrà tenir-ne cura i observar-ne l'evolució.

El joc amb el nen serà una bona eina per a fer-lo conscient de les seves emocions

destre, o amb més o menys preferència, en unes o altres àrees, però els adults sabem que s'han d'anar desenvolupant totes en conjunt de manera tan equilibrada com sigui possible.

Els **quatre pilars són necessaris i imprescindibles**, i, tenir en compte aquest esquema servirà als professionals per a

fer les anàlisis i els seguiments necessaris per poder determinar, en un primer moment, quines són les potencialitats més accentuades de cada nen.

D'altra banda, **permetrà descobrir** en quina àrea o àrees **l'infant pot presentar mancances** per així poder-li **aportar l'estimulació necessària**. Primerament,

orientant a les persones que tracten habitualment amb el nen i, al cap d'un cert temps, en valorar l'evolució, es determinarà si és necessària o no una intervenció més intensiva per part de l'especialista adient.

Així entenem nosaltres una logopèdia preventiva i eficaç. ■

BIBLIOGRAFIA:

(Les que estan marcades en negreta són de lectura recomanada)

- Alegria J. et Mousty, Ph. Les troubles phonologiques et métaphonologiques. Article d'"Enfance" Bruxelles. 2004
- Angüera, Isabel. Animación a la lectura con niños (també té publicat un volum per treballar amb adolescents). Editorial CCS
- Beard, Ruth M. Psicología evolutiva de Piaget. Ed Kapelusz 1971
- Bruner, J. La parla del nin. Eumo
- Bruner, J. Desarrollo cognitivo y educación. Morata
- Camps Mundó, A.. La gramàtica a l'escola bàsica, entre els 5 i els 10 anys. Barcanova
- **Correig, M. Fonologia aplicada. Primers passos en l'aprenentatge de la llengua escrita. Ed. 62**
- Desclot, M. Poesies amb suc. La Galera
- De la Vega, R. y Zambrano, A. Memoria [en línea]. La Circunvalación del hipocampo, septiembre 2007 <http://www.hipocampo.org/memoria.asp>
- Font Esteve, Monserrat. Llegir i escriure per viure. Ed.
- Fernández Baroja, F. Llopis Paret, A. M. Pablo de Riesgo, C. La dislexia: origen, diagnóstico y recuperación. Editorial: CEPE S.L. Colección educación especial y dificultad de aprendizaje
- **Garriga, E. L'adquisició de la lectura en el nen sord. Cal saber parlar per saber llegir? 2002**
<http://www.xtec.cat/creda-catcentral/materials%20openjats/egarriga1.pdf>
- Guardiet, M. A. L'audició musical a l'Educació Infantil i Primària. Cap 5: Desenvolupament cognitiu i audició musical al llarg de l'escolarització
- Fundación Germán Sánchez Rupérez: publica periòdicament llibres sobre temes de lectura des de l'any 1989 aproximadament; els edita l'editorial Piràmide.
- Juan, F. X. "La importància de la lectura i de l'escriptura a l'educació infantil. Propostes didàctiques. Els racons." Centre de professorat d'Inca. Cantabou 25. Juny 2007
- Julia Dinarès, T. "Encetar escriure. Per un aprenentatge lúdic i funcional de la llengua escrita" Ed Rosa Sensat, 1995
- Lázaro Martínez A. Desarrollo psicológico del niño. (De los 18 meses a los 8 años). Ministerio de Educación y ciencia.
- Lebrero, M. Fundamentación teórica y enseñanza de la lectura y escritura. UNED
- León, J. A. Conocimiento y discurso, claves para inferir i comprender. Piràmide
- Levin, E.- Ponència: "SAP", Igualada, 2002
- Morgado, I. Conferència EDU21.cat 9/2/2010
- McKay Moore Sohlberg, Catherine A. Mateer (1989). Introduction to cognitive rehabilitation: theory and practice. New York: Guilford Press
- Muñoz Vallejo, M.D. Rehabilitación de la lengua oral y escrita. Bases Neuropsicolingüísticas. Ed CEPE
- **Narbona, J. Claude Chevre-Muller i altres: "El lenguaje del niño. Desarrollo normal, evaluación y trastornos". Ed. Masson, 1997**
- Navarra, J. Ponència "L'enfoc neuropsicològic dels estudis sobre les dislèxies i disgrafies en els infants" III Jornades sobre logopèdia i escola 1988.
- Piaget: Seis estudios de Psicología. Ed. de Bolsillo.
- **Pintado, J. (2009). «Automatismes en l'adquisició de la lectura a l'educació infantil."IN. Revista Electrònica d'Investigació i Innovació Educativa i Socioeducativa, V. 1, n. 1, PÀGINES 69-90.**
http://www.in.uib.cat/pags/volumenes/vol1_num1/j-pintado/index.html
- Ponce Vergé, J. Aportació de la neurociència a la comprensió del desenvolupament i el funcionament mental.
<http://www.intercanvis.es/pdf/18/18-08.pdf>
- Rius M. "Más juego y menos actividades extraescolares" Article publicat a La Vanguardia el 16 setembre de 2011.
<http://www.lavanguardia.com/estilos-de-vida/20110916/54216033596/mas-juego-menos-actividades-extraescolares.html>
- Rosselló, M, Rul-lan, V. "Prerequisits a l'avaluació psicològica". Arc-46 inforienteducació. Escrits educatius. Ponència presentada a II Jornades dels equips psicopedagògics de les illes balears. 1989
- Rueda M. Jugar és per al nen, pensar amb veu alta. XVIII Jornades CDIAPS 2011
- Rueda, M., Sánchez, E., González, L. "El análisis de la palabra como instrumento para la rehabilitación de la dislexia". Article de Infancia y Aprendizaje, 1990
- Sans Fitó, A. "Per què em costa tant aprendre?" Ed. Edebé 2008
- **Sans Fitó, A. Coordinadora de la Unitat de trastorns de l'aprenentatge escolar. L'aprenentatge en la infància i l'adolescència. Claus per evitar el fracàs escolar. Servei de Neurologia HSJD. Barcelona, 2010. Quaderns Faros, n° 4**
http://www.faroshjd.net/adjuntos/1774.2-Faros4_Catala.pdf
- Secall, M. Victòria. La capsula dels sons. Prensa Universitaria
- Miryam, Isabel. Problemas más frecuentes/lectoescritura <http://www.psicologoescolar.com>
<http://grafomotricidad.blogspot.com/2010/08/estrategias-para-el-desarrollo-de-la.html#links>
- Sacks, O. "Veo una voz" Ed. Anaya 1991
- R. Steiner. "El primer septenio". Cuadernos de antroposofía
- AA.VV. Racó a racó. Activitats per treballar amb nins i nines de 3 a 8 anys. Ed. Rosa Sensat
<http://www.scpediatria.cat/sessions2.php>
- "L'aprenentatge de la lectoescriptura des d'una perspectiva constructivista ".Vol. 1 i 2. Ed. Graó